

İKİ DÜNYANIN HİKÂYESİ

İnsan Anlam ve Medeniyet
Üzerine Düşünceler

Süleyman Eryiğit

ÖTÜKEN

SÜLEYMAN ERYİĞİT; 1960 yılında Gaziantep’de doğdu. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Fakültesini Bitirdi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Üretim Yönetimi ve Pazarlama dalındaki yüksek lisansını “Ahi Birliklerinde Yönetim ve İşletme Fonksiyonları’nın Temel Yapısı” adlı teziyle tamamladı. Bu tezi Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası tarafından yayımlandı. Genel İşletme dalındaki doktorasını yine aynı Enstitü’de “Türkiye’de İşletmelerin Kayıtdışı Personel Çalıştırmasında Ücret Maliyeti İçindeki Yasal Kesintilerin Etkisi” isimli teziyle yaptı. El’an *Türk Yurdu* dergisinde yazılar yazmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	11
-------------	----

DİN, ANLAM VE İNSANA DAİR

Önce Söz Vardı	15
“Logos”tan “Ratio”ya Batı Düşüncesindeki Akıl Üzerine Birkaç Söz ..	21
Varolmanın Anlamı Üzerine.....	27
Bilginin Amacı Açısından Din ve Bilim.....	34
Tanrı, İnsan ve İki Medeniyet: Batı ve Biz	45
Din Zihniyet Ve Toplumsal Değişme.....	53
İyi Nedir? İyi Olanın İyi Olmaklığı Nereden Gelmektedir?	60

DİN VE İDEOLOJİYE DAİR

Pagan Kültür ve Liberalizm	73
Liberalizmin Tutarsızlığı.....	78
İslâm ve Liberalizm	88
İslâm ve Seküler Demokrasi.....	95
Kültür, Ahlâk ve Demokrasi.....	106
Din ve Kültür Bağlamında Dinin Kültürleşmesi	114
Kutsalın Masuniyeti Karşısında Düşünme ve Düşündüğünü İfade Etme Hürriyeti	120

DİN VE DEVLETE DAİR

İçerideki Oryantalistler: Müstağribler	131
Medine.....	139
Siyasal Anlamıyla İslâmi Küresel Toplum Tasavvuru Üzerinde Bir Kere Daha Teemmül Etmek.....	146
Ümmetçilik Fikri Karşısında Bölünme Taleplerinin Meşruiyeti.....	157
Devlet	166
Devletin Tahakkümünden Firmaların Esaretine İnsanın Özgürlük Sorunu	172

İNSAN VE İDEOLOJİYE DAİR

İnsan ve İdeoloji	183
Milliyetçilik Hem Şahsî Hem de İçtimaî Bir Şeydir	189
Milletten Vatandaş Topluluğuna: Bir Çözülüşün Hikâyesi.....	196
Kapitalizmin Değil İnsanın Krizi.....	202
Kapitalizm, Gelişme ve Müslümanlar'ın Kapitalistleşmesi.....	212

“Onlar ki, ayakta, otururken, yanları üzerinde iken hep Allah'ı zikrederler ve göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler: Ey Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın...”

(Âl-i İmran, 191).

Takdim

ALLAH, Kelâm sıfatıyla insanlara iletilmek üzere son kez Hz. Muhammed'e konuştu. Allah'ın tahrifata uğratılmamış son ve yegâne vahyi bu oldu. Hz. Peygamber bunu insanlara ilettili ve Hatem'ül Enbiya olarak görevini tamamladı âhiret'e irtihal etti. O'ndan sonra hiç bir Resul gelmedi ve gelmeyecek. Ancak Allah insanlara, Kur'an üzerinden konuşmaya devam ediyor ve Kıyamet'e kadar da edecek. Yani önce söz vardı, sonra söz var ve hep söz olacak.

Bu kitapta yer alan yazılar "Allah bizden ne istemektedir?" sorusunun cevabını arayan yazılardır. Bu yazılar yazılmak için kırk yıldan fazla beklediler. Bir başka ifade ile bu yazılar kırık yıldan fazla bir süredir demlenen yazılardır. Bundan dolayı bu yazıları kırık yılı aşkın bir hayat devresinde sadece okuyan, sadece dinleyen ve sadece anlamaya çalışan bir insanın satırlara dökülmüş samimiyeti olarak görmek; bu ihtirazî kayıtla okumak gerekir.

Yazmak paylaşmaktır. Bizim medeniyetimiz malum olduğu üzere paylaşma üzerine inşâ olunmuş bir medeniyettir. Paylaşmak için paylaşacak bir şeyinizin olması gerekir. Bununla birlikte içerideki ses ve düşünce iken yazıya dönüşen ve sadece samimiyetin izharı olarak görülmesi gereken bu yazıların paylaşılmaya müstahak olup olmadıklarını bilmiyorum. Bu yazılar yazılmak mecburiyetinde miydi? Bu sorunun da cevabını bilmiyorum.

Ama yazıldılar ve kitap haline gelmeden önce Türk Yurdu Dergisinde okuyucularla paylaşıldılar. Zaten kitap haline gelmesini mümkün kılan da bu oldu. Başta aziz dostum Cengiz Aydoğdu Bey olmak üzere Türk Yurdu dergisi yetkilileri ve okuyucular, bu yazıların kitap olarak neşrinin lüzumlu olduğunda ısrar ettiler. Bu kitap, söz konusu bu yazıların tekrar gözden geçirilmesi suretiyle; bu ısrarların sonucu ortaya çıktı. Bu bağlamda yazıların kitaplaştırılması yönünde ısrar ve teşvik eden tüm dost ve okuyuculara, yazıları kitap olarak basmayı kabul eden Ötüken Neşriyat'a teşekkür etmek bir hakşinaslık gereğidir.

DİN, ANLAM VE İNSANA DAİR

Önce Söz Vardı

Allah dilediğini yaratır, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece 'ol' der. O da hemen oluverir.

(Al-i İmrân, 47)

HİRİSTİYANLIĞIN dört kanonik İncilinden birisi olan Yuhanna İncili şöyle başlar:

“Başlangıçta söz vardı. Söz Tanrı’yla birlikteydi ve söz Tanrı’ydı. Başlangıçta O, Tanrıyla birlikteydi. Her şey O’nun aracılığı ile var oldu; var olan hiçbir şey O’nsuz olmadı...”

Sonra şöyle devam eder:

“Söz insan olup aramızda yaşadı.”

Bu metinleri literal okuma ile anlamak istersek; burada söz olarak bahsedilen Hz. İsa’dır. Yani Tanrı’yla birlikte olan; Tanrı’da olan ve hatta Tanrı olan Söz; yani Hz. İsa, tecessüm ederek insanoğlu olarak görünmüştür. Yani söz, söz olarak kalmamış, somut varlığa; yani insana dönüşmüştür. Artık insanın idrakinin önünde olan; idrakini belirleyecek olan soyut bir varlık olan söz değil, somut bir varlık olan insan kişidir. Bir başka şekilde ifade edecek olursak “vahiy” insan olarak tecessüm etmiştir.

Batı düşüncesi Sokrat’a ve Platon’a rağmen antik dönemden bu yana hakikati somut varlıklar üzerinden an-

lamaya çalışmıştır. Tanrı, aşkın bir varlık olsa da Batı düşüncesi O'nu hep gözü ile görmek arzusundan kendini kurtaramamıştır. Onun için tüm tanrıları insan tanrıları olmuşlardır. Hıristiyan ilahiyatı da bu bakış açısından kendisini kurtaramamıştır.

Söz, ses olmak ve yazıya dönüşmek yanı itibariyle somuta yakın ve hatta somut bir mahiyet arz etse de; hatta söz somut bir nesneyi anlatıyor olsa da sonuçta insanı soyut olana taşır. Bir başka şekilde söyleyecek olursak bir somut olay ya da nesneyi anlatıyor olsa da söz, eğer o somut olay ya da nesne gözümüzün önünde değilse kaçınılmaz olarak söz soyut kalacaktır. Bu ise hem sözü söyleyeni hem de söze muhatap olanı soyut olan bir anlatma ve anlama çabasına sokacaktır. Ve biz biliyoruz ki insanoğlu soyutlama yeteneğinin ulaştığı seviyeye mütenasip, diğer canlı varlıklardan ayrılır, ayrılmıştır. Soyutlama yeteneğine, becerisine sahip olduğu için felsefeyi sadece insan yapabilir; dinin tebliğine sadece insan muhataptır. Sadece insan şiir yazabilir, sadece insan konuşur.

Bununla birlikte insan, tabiatının bir icabı olarak görmek de ister. Görerek bilmek ister. Meselâ sanatçı hayal ettiği ya da imgelendiği şeyleri söz ile anlatırken kaçınılmaz olarak soyut kalır. Buna mukabil bu algılarını resme ya da heykele dönüştürmesi, bir yanıyla yaratma iken diğer yanıyla soyut olanı gözü ile görmek ve göstermek istemesinin ifadesidir. Bunun için olsa gerek insanoğlu bir dinle karşılaştığında hemen her defasında o dinin mübelliğinin mucize göstermesini talep etmiştir. Bunun tek istisnası Hz. Peygamber ve İslâm'dır. Hz. Peygamber görsele hitap eden mucizeler göstermemiştir. İlginç olan müşrikler de böyle bir talepte bulunmamışlardır. Çünkü "Söz" yani Kur'an mucizenin ta kendisiydi.

Hz. Peygamber'in tebliği sadece söz idi. Kur'an sadece söz idi. Kaynağı Allah olan bir söz idi. Bu nedenle Hz.

Peygamber tebliğini sadece söz üzerinden yapmıştır. Nitekim Allah, Cebrail vasıtasıyla Resulüne ilk talimat olarak “oku” demiştir. Okumak söz söylemektir.

Buna mukabil Ben-i İsrail peygamberleri kavimleri tarafından talep edildiği için tebliğlerini ve peygamberliklerini göze hitap eden mucizelerle desteklemek ya da ispatlamak zorunda bırakılmışlardır. Hz. İsa’ya dair İncil metinlerinde bu hususa dair bolca mucize olayı vardır. Mucize bilindiği üzere söz ile ikna olmayanları ikna etmek için göze hitap eden ve olağanüstü olan olaylar/tecellilerdir.

Esasen Batı düşüncesinin temel kavramlarından olan ‘logos’ söz demektir. Ama aynı zamanda akıl/bilme anlamına da gelmektedir. Ancak Batı düşüncesi hem söz hem de akıl anlamına gelen “logos”u; yani akılı, anlamanın ve bilmenin yegâne imkânı olarak kabul etmesine rağmen akılı araçsallaştırarak, akılı hikmeti bulmanın değil, sadece eşyayı anlamanın aracı kılmıştır. Bir başka anlatımla sözü, yani akletmeyi somuta hapsedmiştir. Oysa akıl İslâm düşüncesinde insanı somuta, sınırlıya, olguya değil soyuta kanatlandırmak ister. Onun için Kur’an’da sıklıkla “akletmiyor musunuz!” “aklınızı kullanmıyor musunuz!” ikazlarıyla; “akıl sahipleri”, “aklını kullananlar” nitelemeleri ile karşılaşırız. Akla yüklenen bu iki anlam İslâm geleneği ile Batı düşüncesinin temel farkı gibi durmaktadır.

Bilmenin, anlamanın yegâne imkânı olan akıl Batı düşüncesinde ölçmek, saymak, tartmak ve görmek ister. Dikkat edilirse tüm bu eylemler görsel eylemlerdir. Çünkü buradaki ölçme, sayma, tartma, gözleme ve görme eylemleri soyut olana ilişkin fiiller değil; somuta ilişkin fiillerdir. Buradan şu sonuç çıkar: Hakikati görmeden, ölçmeden, saymadan, tartmadan anlayamazsınız. Oysa soyut olan ne görülür, ne ölçülür, ne tartılır. İşte bu takıntısından dolayı Batı düşüncesi Tanrı’yı anlamak isterken de onu tecessüm ettirmekten kendini kurtaramamıştır. Önünde dua edilen

Hız. İsa ikonu ile Hız. Meryem ikonasını; bu teecessüm ettirilmiş tanrısal nesnelere önünde yapılan bu ritüelleri başka türlü anlamak nasıl mümkün olabilir? Bu tavır Hıristiyan bir mümin için hiç şüphesiz değerlidir, samimidir ve onu tatmin de etmektedir. Ve ayrıca bu tavır hiç şüphesiz saygı duymayı da hak eder. Ancak bu anlamlarıyla yapılan eylemi ne kadar soyutlaştırmaya çabalarsak çabalayalım yapılan ritüel, soyut kalması gereken ve fakat somutlaştırılmış olan kutsala karşı bir bağlılık ve ihtiram işareti; ondan bir yardım talebidir. Nitekim Hıristiyan bir mümin yardım talep ederken doğrudan bu iki somut figüre hitap eder: “Kutsal İsa!”, “Kutsal Meryem!”¹

Bu tavır/psikoloji, Batı düşüncesinin hakikati anlamak ve bilmek isterken düşünme sistematüğini maddi olandan kurtaramadığının bir göstergesi olarak okunabilir kanaatindeyiz. Bir başka şekilde söyleyecek olursak; Batı düşüncesi sözü değil gözü öncelemiştir ve öncelemektedir. Ve yine bu nedenle ne kadar felsefe yaparsa yapsın², ne kadar sanat marifetiyle soyuta ulaşmaya çabalarsa çabalsın, Batı Medeniyeti görmeden eyleyemeyen bir medeniyet olarak ortaya çıkmıştır. Esasen sanki bu hususiyet öteden beri Batı düşüncesinin belirleyici niteliği gibi durmaktadır. Nitekim antik dönemde de aynı durumla karşı karşıya kalırız. Özellikle Grek mitolojisinin konusu olan tanrı ve tanrıçalar kaçınılmaz olarak somut birer varlığa dönüşmüşler ve hatta heykelleşmekten kendilerini kurta-

¹ Biz şundan eminiz: Ne Hız. İsa ne de Hız. Meryem Hıristiyan mü'minlerin bu tavırlarını onaylamazdı. Nitekim Kur'an da böyle söyler.

² Felsefe yapmak akılla yapılan bir iştir. Çünkü felsefe “akıl yürütme” eylemidir. Ancak felsefe eşyanın bilinmesi eylemi olarak anlaşılabilir olan bilimin anladığı akıldan daha başka bir akılla bu işi yapar. Nitekim rasyonalizm/akılcılık başlangıçta akıl yürütme anlamında felsefenin aleti olan akı/akılcılığı tanımlarken daha sonra anlam kaymasına uğramış ve pozitif olanın bilgisine ulaştırılan araçsal akı anlattır olmuştur.

ramamışlardır. Aynı durumun son tezahürü, az yukarıda belirtildiği üzere Hz. İsa'nın, Hz. Meryem'in gerek resim gerek heykel olarak, logos, yani söz olmaktan çıkartılıp görsel kılınmasıdır.

Bir şeyin görsel olması; (sözle) tasvir edilenin tecessüm ettirilmesi, sınırsız olanın tahdit edilmesidir. Göz görmek ister; görmek ise kaçınılmaz olarak tecessüm ve tahdit edilmeyi gerektirir. Resim dahi soyut olana en yakın bir sanat eylemi olmakla beraber tasvirin tahdit ve tecessüm ettirilmesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla hakikati bilmenin, anlamının, idrak etmenin tek imkânı olan "akletme" İslâm geleneğinde insanın içerisinde bir yerlerde gerçekleştirilen bir çaba kılınırken, insanın tahdit ve tecessüm ederek anlama eğilimleri de "sözle" önlenecek aklın özgürlüğü temin edilmiştir.

Maddeye takılıp kalmış aklın özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Maddeye; yani görsele takılıp kalmış akıl, sahibini görsele; yani eşyaya hapsetmekte; Tanrı'ya götürememektedir. Kaldı ki aslında içimizde olan; "bize şah damarımızdan daha yakın olan Allah"ı –hâşâ– dışımızda tecessüm ve/veya temessül ettirerek anlamak ontolojik olarak Tanrı'dan bir kopuşa da delalet eder. Çünkü dışımızda olan şey özünde bize ait ya da biz olan şey değildir.³

İşte bunun için tecessüm ve temessül etmenin/ettirilmenin bu tehlikesinin farkında olarak Hz. Peygamber'in hemen ilk başta uğraştığı meselenin resim ve heykel yapmayı yasaklamak olduğu hatırlanmalıdır. Mamafih insan düşüncesinin hemen her şeyi somutlaştırarak anlamak eğiliminde olmasına bağlı olarak bunun ne kadar güç olduğunu da insanlık tarihi bize apaçık göstermektedir. Do-

³ Gerçi bu görüş Panteizm ya da Vahdet-i Vücûd'la reddedilebilir ama bu iki felsefi/tasavvufî bakış açısı da ciddi eleştirilerden, akıl ve Kur'an vahyi ile çatışmaktan kurtulmuş değildir.

ğu'dan Batı'ya neredeyse İslâm hariç diğer tüm dinler bu eğilimden kendisini kurtaramamıştır. Bunu sadece İslâm başarmıştır.

İslâm “söz”dür, yani Kur'an'dır.

Hiç şüphesiz başlangıçta söz vardı. Hâlâ söz var ve gelecekte de hakikate ulaşmanın yegâne yolu “söz” olacaktır. O söz ise Levh-i Mahfuzdan payımıza takdir edilen Kur'an'dır.

Ve son söz yine Allah'ın sözü olacaktır:

“Çünkü O bir şeyi dilediğinde ona sadece ‘ol’ der. O da hemen olur.”

Yani; hep söz vardı.